

ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ РЕАЛІЗАЦІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Т. Г. Затонацька, канд. фіз.-мат. наук

Постановка проблеми. Одним із вагомих інструментів інвестиційної політики держави є податкові важелі стимулювання інвестиційних процесів. Залежно від обраних у країні пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку приймаються рішення щодо податкового стимулювання інвестиційних процесів у цьому напрямі.

Враховуючи кризовий стан економіки країни, питання стимулювання інвестицій в галузях економіки стає досить актуальним.

Фінансова криза, що охопила економіку провідних країн світу, зачепила й Україну. Сподівання на те, що порівняно низький рівень нашої інтегрованості у світові фінансові ринки може стати своєрідним амортизатором, буфером щодо розвитку негативних процесів, не виправдалися. Зараз гостро постало питання протидії їм, інакше країні в черговий раз доведеться сплатити надвисоку соціальну ціну за порятунок національного господарства. Провідна роль у реалізації необхідних заходів належить державі. А оскільки криза за своєю природою кваліфікується як фінансова, то саме фінансові інструменти економічної політики уряду, насамперед фіскальні важелі впливу, і мають бути максимально задіяні [1, с. 11].

Отже, автор акцентує увагу на необхідності використання саме фіскальних важелів у період кризи. При цьому всі інструменти стимулювання інвестиційних процесів мають бути об'єднані в єдину систему, взаємоузгоджені і відповідати існуючій державній інвестиційній політиці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Податково-бюджетне регулювання та використання податкових інструментів для стимулювання інвестиційних процесів розглядалися в працях таких українських учених: В. Л. Андрущенко, В. М. Геєць, А. І. Крисоватий, І. О. Луніна, В. М. Мельник, А. М. Соколовська, В. М. Федосов, Л. М. Шаблиста та ін.

Мета роботи – дослідити вплив податкових ін-

струментів на інвестиційні процеси в країні та надати рекомендації щодо використання податкових стимулів для інвестиційної діяльності на сучасному етапі розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Практика приймання макроекономічних рішень постійно вимагає створення інструментарію, що дав би змогу з достатнім ступенем вірогідності оцінювати ефективність податкової політики держави щодо її впливу на рівень ділової активності в країні та на її економічний розвиток. Податки є головним засобом мобілізації фінансових коштів у країні. Зважаючи на необхідність ефективного управління державними фінансовими активами, доцільно підкреслити визначальну роль державного регулювання за допомогою податків, яке значною мірою залежить від вибору виду податкової політики, рівня податкових ставок, видів і розміру податкових пільг.

Нині вкрай актуальною є проблема створення такої податкової системи, яка б сприяла економічному розвитку країни, стимулюючи інвестиційні процеси в країні. Але кожна країна має свої особливості в структурі економіки, її складових, власний історичний досвід щодо функціонування системи оподаткування та обраних державою пріоритетних напрямів розвитку національної економіки.

Так, професор А. М. Соколовська зазначає, що, розглядаючи існуючі теоретичні підходи стосовно податкової політики, можна відзначити, що в моделях ендогенного зростання характер взаємозв'язку між рівнем оподаткування економіки та економічним зростанням залежить від оцінки продуктивності державних видатків. Це дає змогу говорити про існування значного позитивного впливу на економічну динаміку не податкового коефіцієнта, який є узагальнюючим показником ефективності податкової політики, а податкового навантаження на економіку (суспільство), яке відображає взаємозв'язок податкової і бюджетної політики (або податкову політику у взаємозв'язку з оцінкою

продуктивності державних видатків) [2].

Тобто сьогодні не можна говорити окремо про податкову політику, якщо вона не узгоджена з бюджетною, тому що отримати ефект від податків в економіці країни неможливо, якщо існує неефективна політика державних видатків.

Існуючі нині податкові ставки в Україні достатньо невисокі в порівнянні з розвинутими країнами світу, але наявність неефективних елементів у податковій системі та відсутність чіткої і прозорої стратегії щодо розподілу бюджетних видатків не дають змоги отримати бажані показники економічного розвитку країни.

Також слід виділити проблему, яка потребує термінового вирішення – подолання перешкод у справі використання новітніх технологій, слабке впровадження вітчизняних науково-дослідних розробок і низькі обсяги придбання зарубіжних патентів. Отже, під час розробки податково-бюджетної політики особливу увагу слід звертати на заходи, спрямовані на стимулювання інвестицій у виробничу сферу та на новітні технології.

Як зазначає більшість науковців, у 1999 – 2005 рр. в країні існувала велика низка необґрунтованих пільг, які використовувалися переважно як джерело фінансування поточної діяльності, а не на техніко-технологічне оновлення виробництва. Питома вага підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, зменшилася з 18,0 % у 2002 р. до 15,1 % у 2003 р., витрати підприємств на придбання нових технологій за цей період теж скоротилися зі 149,7 до 95,9 млн. грн. Фактично не змінилися обсяги витрат підприємств на придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій, хоча питома вага таких підприємств зменшилася з 14,6 % у 2002 р. до 11,5 % у 2003 р. Кількість найменувань освоєних підприєм-

ствами нових видів продукції скоротилася за цей рік з 22 847 до 7416, знизилась і питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі продукції (табл. 1). Усе це відбувалося за певного зростання рентабельності операційної діяльності підприємств у зазначений період – імовірно, за рахунок одержаних преференцій, а не вдосконалення виробничого процесу [3, с. 47].

Крім того, відповідно до Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06.1999 № 746/99 ставка єдиного податку для фізичних осіб не може перевищувати 200 грн. Незважаючи на постійну тенденцію до переходу платників на спрощену систему, а також істотні позитивні макроекономічні зміни й інфляційні процеси в Україні, граничний розмір ставки податку протягом останніх дев'яти років не переглядався [4, с. 47].

Крім галузевих пільг, в Україні була поширена практика надання преференції суб'єктам підприємницької діяльності, які функціонують на територіях спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ), а також на територіях пріоритетного розвитку. Більшість з них було створено в Україні в 1998–2000 рр.

Недоліки, які виникли в процесі функціонування СЕЗ, породжують сумніви щодо ефективності великої низки пільг, які їм надавалися, та взагалі відносно доцільності створення цих зон. По-перше, немає єдиної науково обґрунтованої програми розвитку в Україні спеціальних (вільних) економічних зон, узгодженої із загальнонаціональною концепцією реформування економіки, внаслідок чого створення СЕЗ не розглядається з позиції розвитку економіки в цілому та служіння загальнонаціональній стратегії розвитку країни. По-друге, велика кількість СЕЗ означає зростання

Таблиця 1

Інноваційна діяльність промислових підприємств України**

Показник	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	16,5	18,0	15,1	13,7	11,9	11,2	14,2	13,0
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8
Витрати підприємств на придбання нових технологій, млн. грн.	125,0	149,7	95,9	143,5	234,4	159,5	328,4	421,8
Упроваджено нових технологічних процесів	1421	1142	1482	1727	1808	1145	1419	1647
Освоєно виробництво нових* видів продукції, найменувань	19 484	22 847	7416	3978	3152	2408	2526	2446
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9

* з 2003 року — інноваційних.

** Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

числа фіскальних винятків для окремих економічних суб'єктів, що у свою чергу викликає почуття несправедливості в інших. По-третє, відсутність системного підходу в разі створення зон призводить до надання цього статусу територіям, які є недостатньо перспективними й привабливими для інвесторів. Українські СЕЗ створювалися не за критеріями народногосподарської доцільності, а для вирішення локальних проблем і задоволення групових інтересів.

У 2005 р. були скасовані всі СЕЗ, що значно збільшило дохідну частину бюджету. Хоча деякі науковці відзначають, що більшу частину приросту податкових надходжень було отримано за рахунок економічно активного населення та суб'єктів господарювання.

Більшу частину додаткових соціальних благ, профінансованих за рахунок цих надходжень, було надано у вигляді пенсій та інших видів соціальної допомоги тим верствам населення, які несуть найменший податковий тягар, сплачуючи лише непрямі податки, включені в ціну придбаних товарів і послуг. Якщо видатки зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в 2005 р. порівняно з 2004 р. зросли на 104,8 % (темп зростання – 204,8 %), то видатки на економічну діяльність зменшилися на 2,6 % (темп зростання – 97,4 %). Відповідно частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП зросла на 3,9 відсоткових пункти, тоді як частка видатків на економічну діяльність – зменшилась на 1,1 відсоткового пункту.

У більшості країн світу податки від малого бізнесу надходять до місцевих бюджетів. При цьому вони не мають значних регіональних відмінностей, не надто чутливі до кон'юнктурних коливань, дія податків обмежена відповідною територією [5].

З 2004 р. акценти бюджетно-податкової політики змістилися в бік скорочення пільг на підтримку окремих галузей господарства. Бюджетні кошти було спрямовано переважно на реалізацію 17 науково-технічних програм за пріоритетними напрямками [3, с. 49].

Одним із вагомих регулюючих заходів було зниження в 2003 р. ставки податку на прибуток підприємств з 30 до 25 відсотків, що, за підрахунками фахівців Міністерства фінансів України, дало змогу збільшити майже на 2 млрд. грн. [6, с. 24] суму коштів, які залишаються в розпорядженні товаровиробників. Однак додаткові кошти не стали засобом розвитку підприємств: у 2004–2005 рр. інвестиції в основний капітал за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання знизилися з 61,4 до 57,4 % від загального обсягу інвестицій. Це відбувалося на тлі загального зниження темпів зростання інвестицій в основний капітал з 148,4 % у 2004 р. до 123 % у 2005 р. [3, с. 50].

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України»

від 25 березня 2005 року № 2505-IV було скасовано 87 кодів пільг, припинено дію законів України, за якими надавалися пільги щодо податків і зборів для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків, їхніх учасників, дочірніх і спільних підприємств, пільги для суб'єктів спеціальних економічних зон. Також було скасовано галузеві пільги з ПДВ для автомобіле-, судно-, літакобудівної та космічної промисловості; підприємств з виготовлення боєприпасів, їхніх елементів і хімічних виробів спеціального призначення, броньованих бойових машин; пільги щодо сплати податку на прибуток і ввізного мита для підприємств автомобілебудівної галузі; пільги для машинобудування [7].

У цілому аналіз бюджетно-податкового регулювання розвитку промисловості в Україні в 2001–2007 рр. свідчить, що державі не вдалося досягти значних позитивних результатів та кардинально змінити становище як щодо зростання ефективності в роботі підприємств, так і стосовно поліпшення структури виробництва. У державній політиці цього періоду відсутні чітко визначені довгострокові пріоритети розвитку галузей промисловості, які потребують підтримки, і методів її здійснення. Була кардинально змінена бюджетно-податкова політика – від широкомасштабної політики прямого фінансування та надання численних пільг до зниження обсягу державних інвестицій та скасування більшості преференцій [3, с. 51].

Треба зазначити, що більшість економічних рішень залежить від політичного фактора, тому відсутність бюджетної стратегії, нестабільна політична ситуація в останні роки не дозволяють жодному уряду реалізувати свої плани або стати спадкоємцем попереднього.

Проте слід зауважити, що для країн з високими соціальними стандартами, що переймаються не стільки темпами, скільки якістю економічного зростання (Швеція, Данія, Франція, Німеччина), цілком прийнятною є ситуація, коли державні соціальні видатки становлять 25–30% ВВП (статистикою ОЕСР до соціальних видатків віднесено не лише різні види соціальної допомоги, що надається у грошовій формі, а й ті, що надаються в натуральній формі та податкові пільги соціального характеру). Країни з меншим економічним потенціалом, що використовують мобілізаційну модель розвитку, на цілі модернізації виробництва спрямовують кошти, зекономлені на соціальних виплатах [8]. Зокрема, їхня частка у ВВП в Кореї є однією з найнижчих серед країн ОЕСР і майже в п'ять разів нижчою, ніж у Швеції та Данії. Натомість частка ВВП, що спрямовується на державні капітальні вкладення, в цій країні є однією з найбільших – 6,2 %.

При оцінці власного потенціалу також необхідно враховувати, що конкуренти України у справі залучення світових інвестиційних потоків постійно збільшують свою привабливість, створюючи особливі режи-

ми для іноземних інвестицій і надаючи пільгові умови для підприємницької діяльності [9, с. 66]. Так, у Польщі до основних податкових пільг щодо інвестицій відносять такі: 50 % оподаткування підприємств, що діють на території спеціальних економічних зон та можливість 50 % регіональної державної допомоги. Так, у Китаї існує пільговий податковий режим в окремих районах країни для підприємств виробничої спрямованості, орієнтованих на експорт, а також податкові пільги на інвестиції в інфраструктуру, в захист навколишнього середовища, в сільське господарство й рибальство. Урядом Чехії надаються податкові канікули терміном на десять років із наступним 50-відсотковим зниженням податків ще на п'ять років.

Професор А. М. Соколовська зауважує, що крім загального рівня оподаткування, на економічну динаміку досить відчутно впливає те, за рахунок яких податків формуються доходи держави. Зокрема, згідно з теоретичними дослідженнями, податкова система, в якій переважають непрямі податки (податки на споживання), є сприятливішою для економічного зростання, ніж податкова система, що ґрунтується на прямих податках. Цей висновок підтверджується й емпіричними дослідженнями, проведеними на основі даних ОЕСР за 1970–1995 рр. М. Bleaney, N. Gemmel і R. Kneller, які дозволили зробити висновок, що перехід від прямих до непрямих податків у поєднанні з підвищенням витрат на матеріальний і людський капітал можуть позитивно вплинути на економічне зростання в довгостроковій перспективі [10].

Принаймні, на погляд автора, в Україні про це достатньо рано говорити, оскільки її споживчий попит є досить неоднорідним.

Розглядаючи різні підходи та напрями сучасної економічної теорії щодо ефективної податкової системи, зазначимо, що за класичним формулюванням – це система, що характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг.

Проте вже сьогодні можна говорити про такі характерні ознаки європейського оподаткування, як розширення меж податкової експансії, в порівнянні з іншими високорозвинутими країнами світу, підвищення фіскальної орієнтованості податків на споживання, й особливо ПДВ, зменшення податкового навантаження на прибуток і об'єкти власності, акцент на використанні перерозподільних можливостей персонального податку і платежів до державних соціальних фондів [11, с. 31].

На думку авторів, через 10-20 років за критерієм моделі податкової політики можна буде виділити дві групи держав ЄС: високорозвинуті й середньорозвинуті країни зі значним рівнем оподаткування і втручання держави в соціально-економічні процеси та середньорозвинуті країни з доволі вузькими межами по-

даткової експансії й активнішим розвитком ринкового саморегулювання, а основними напрямками гармонізації оподаткування стануть оптимізація соціальної орієнтованості національних податкових систем і вдосконалення податкових механізмів сприяння активізації науково-технічного прогресу. Ці довгострокові тенденції розвитку європейського оподаткування варто враховувати під час розробки фіскальної стратегії втілення євроінтеграційних намірів України [11, с. 43].

Враховуючи вищесказане, слід зазначити, що за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими і доцільними.

За допомогою податкових пільг держава може нейтралізувати деформації, породжені тими чи іншими податками. До таких пільг, як вже зазначалося, належать пільги у вигляді інвестиційного податкового кредиту, спрямовані стимулювати інвестиції.

Так, у [12, с. 514] для забезпечення інвестування в технологічний розвиток автори пропонують:

- звільнити від оподаткованої бази цілком або частково ту частину отриманого прибутку, яка йде на інвестиції у власний технологічний розвиток, тобто на нові розробки і технічне переозброєння;

- надавати інвесторам (у першу чергу покупцям, споживачам, але не виробникам, що не виправдало себе на практиці) наукомісткої продукції і послуг цільові інвестиційні податкові кредити за умови їхнього повернення з прибутку, отриманого від використання зазначеної продукції і послуг.

Крім того, наголошується на необхідності виведення витрат підприємства на інвестиції в основні фонди з-під оподаткування податком на прибуток. Але багато науковців критикують позицію авторів щодо такої розширеної системи пільг через неефективність даного підходу.

Повертаючись до існуючої податкової політики в Україні, слід зауважити, що незважаючи на позитивні зрушення, діюча система оподаткування продовжує виконувати по суті лише фіскальну функцію. Інші завдання, пов'язані зі стимулюванням підприємницької діяльності, зайнятості, інвестицій та інновацій, вирішувалися, як правило, безсистемно і неефективно.

Серед документів, що стосуються податкової політики держави, – Концепція реформування податкової системи України, прийнята в 2007 р. На її основі було запропоновано у цьому ж році Міністерством фінансів України проект Податкового кодексу України, спрямований на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств.

Основна мета, викладеної в проекті податкової політики, – активізувати саме інвестиційну діяльність в інноваційній сфері економіки через створення низки нових податкових пільг.

Поки ще, в країні не прийнято податковий кодекс і існує проект Стратегії реформування податкової сис-

теми України. Цей документ базується на ліберальній системі оподаткування і не містить будь-яких пільг для суб'єктів інвестиційної діяльності.

Враховуючи вищесказане, **можна запропонувати такі висновки.**

По-перше: податкова політика повинна узгоджуватися з політикою бюджетних видатків і тільки в цьому випадку можна забезпечувати економічний розвиток країни.

По-друге: враховуючи кризовий стан економіки та проблеми наповнення бюджету, необхідно знайти оптимальні податкові стимули для активізації інвестиційних процесів у країні. На сьогодні введення інвестиційного податкового кредиту для підприємств, які займаються технологічним переозброєнням, є достатньо сильним стимулом. Також можна надати податкові канікули великим високотехнологічним виробництвам для збереження і створення нових робочих місць у галузях, які домінують у певних регіонах. При цьому будь-які податкові пільги повинні направлятися на стимулювання інвестиційних процесів у конкретному секторі економіки, який обирається за пріоритетний і розглядається як тимчасовий інструмент податкової політики економічного зростання.

По-третьє: слід зменшити негативне ставлення в суспільстві до податкового навантаження, можливо за рахунок прозорості бюджетних видатків, їхнього впливу на стимулювання інвестиційних процесів та підвищення добробуту населення.

По-четверте: необхідність створення законодавчої бази для активізації інвестиційних процесів і зменшен-

ня ризиків під час прийняття інвестиційних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник В. М. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи // *Фінанси України*. – 2008. – №5. – С. 11–17.
2. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // *Економіка України*. – 2006. – №7. – С. 37.
3. Мельник В. М., Мельничук Г. С. Вплив бюджетно-податкового регулювання на розвиток промислового виробництва в Україні // *Фінанси України*. – 2008. – № 12. – С. 44 – 52.
4. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні // *Фінанси України*. – 2009. – №3. – С. 46–55.
5. Richard N. Bird and Francois Villancourt // *Perspectives on Fiscal Federalism*. – P. 229; Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: Монографія. НАН України; Ін-т екон. прогноз. – К., 2006. – 368 с.
6. Буковинський С. А., Комаров В. А. Бюджет розвитку та пріоритети бюджетних інвестицій // *Фінанси України*. – 2004. – № 9. – С. 24.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua/control/luk/publish>.
8. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал // *Вісник національного банку України*. – 2005. – №5. – С. 26.
9. Малютін О. К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні // *Фінанси України*. – 2008. – № 11. – С. 64 – 74.
10. Обзор экономического положения Европы. – С. 138.
11. Крисоватий А. І., Коцук Т. В. Вплив поглиблення інтеграції на податкову політику країн – учасниць ЄС // *Фінанси України*. – 2009. – № 2. – С. 31–43.
12. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: У 3 т. / Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.

УДК 338.49:330.341.1:332.14

РОЛЬ ЦЕНТРУ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ

**З. В. Герасимчук, докт. екон. наук,
Н. Т. Рудь, канд. хім. наук**

Стабілізація економіки, стійке зростання промислового виробництва і агропромислового комплексу, як показує досвід передових країн, досягається шляхом переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, заснований на широкій реалізації результатів

наукових розробок у сфері створення сучасних інтенсивних технологій, їх застосування у виробництві і випуску конкурентоспроможної високотехнологічної продукції.

Проте в Україні в 2007 р., за даними Держкомста-